

Hur skyddar vi floran genom Natura 2000?

HANS RYDBERG

Vid FN:s miljökonferens i Rio de Janeiro 1992 undertecknade huvuddelen av världens stater en konvention om hållbar utveckling och med syfte att hindra ytterligare förluster av biologisk mångfald på planeten Jorden. Sverige skrev under konventionen som självständig nation medan EU med sina då 12 medlemsstater gjorde det i egenskap av ett kollektiv. Tre år senare hade Sverige hamnat i EU. Därmed omfattades vi av EU:s naturvårdslagstiftning, däribland upprättandet av nätverket Natura 2000, som har som sin främsta målsättning att hindra Europas natur från ytterligare utarmning. Själva habitatdirektivet, som kanske är den viktigaste delen bland EU:s naturvårdslagar, togs året innan konferensen i Rio och bygger främst på uppfyllandet av den s.k. Bernkonventionen.

Vad innebär Habitatdirektivet?

I arbetet med att bilda nätverket Natura 2000 har vi valt ut områden som är goda exempel på naturtyper eller innehåller arter listade i speciella bilagor kopplade till det s.k. habitatdirektivet, som tillsammans med fågeldirektivet är den lagstiftning EU tillämpar inom naturvårdsområdet. I nätverket ingår idag huvuddelen av landets finaste naturområden men också ett stort antal andra men mindre kända områden, små smultronställen med särpräglat växt- och djurliv. I Sverige har vi idag ca 4 000 Natura

2000-områden, av vilka 567 ligger i Södermanland och Uppland. För Natura 2000-områdena gäller att vi långsiktigt skall se till att naturvärdena bevaras, på EU-språk att "gynnsam bevarandestatus" råder för de naturtyper och arter som området pekats ut för. Det innebär bland annat att många områden, främst skogar, måste skyddas som naturreservat, i andra fall att man tecknar avtal med markägaren att sköta ett område på ett speciellt sätt. En sådan typ av avtal är den miljöersättning som går till brukare av lantbruksfastigheter med fina betesmarker. Dessa avtal är blott femåriga men kan förnyas efterhand. Avtalen ställer krav på hur markerna sköts, vilket i regel gynnar den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet. I den nya miljöbalken står också att man inte får påverka naturen inom eller utanför ett Natura 2000-område om ingreppen på ett betydande sätt kan skada naturvärdena i området.

Habitatdirektivets arter

Vad innebär då Natura 2000 för vår flora? Kan vi klara de hotade arterna? Kan vi bevara artrikedomen i landskapet? Kan vi bromsa förlusten av botaniskt rika naturtyper?

Svaren på dessa frågor är inte så enkla. Först kan vi konstatera att det bara är en ringa del av vår landareal som ingår i Natura 2000. Resten av landskapet saknar helt

skydd mot de strukturella förändringar som sker inom jord- och skogsbruket och som tyvärr ofta är negativa för florán. Hur är det då med Natura 2000-områdena? Jo, en del av dem är faktiskt utvalda därför att de rymmer speciella arter som bedöms skyddsvärda ur ett EU-perspektiv och som därför är förtecknade i habitatdirektivets bilaga II. Det är ett krav från EU att vi bevarar arterna i dessa områden och att vi inte förstör deras livsmiljöer. Ett nyckelord i sammanhanget är långsiktighet! Arterna i denna bilaga är i huvudsak mediterrana och kontinentala rariteter med nordgräns långt söder om vårt eget territorium men som ett tillägg till bilagan lyckades vi tillsammans med Finland få till ytterligare 57 arter, vilka i huvudsak är arter som är endemiska eller åtminstone

okända i övriga medlemsstater. De växter i habitatdirektivets bilaga II med förekomster i Uppland och Sörmland är dessvärre inte så många. Dessa är dvärglåsbräken, *Botrychium simplex*, guckusko, *Cypripedium calceolus*, gulyxne, *Liparis loeselii*, hällebräcka, *Saxifraga osloënsis*, småsvalting, *Alisma wahlenbergii* och bland mossor brynia, *Bryhnia novae-angliae*, gotländsk hättmossa, *Ortotrichum rogeri*, grön sköldmossa, *Buxbaumia viridis*, hårklomossa, *Dichelyma capillaceum*, käppkrokmossa, *Hamatocaulis vernicosus*, nordisk klipptuss, *Cynodontium suecicum*, platt spretmossa, *Herzogiella turfacea* samt stamkvastmossa, *Dicranum viride* (Cederberg & Löfroth 2000).

Bestånd av dessa arter kommer att övervakas och nödvändiga insatser kommer att

"Dystrofa sjöar och småvatten" är en annan naturtyp i Natura 2000. Här kan vi slå vakt om gungflyna och deras flora av kallgräs, vit- och brunag, myggblomster och olika slags sileshår. Södermanland, Hyltinge sn, Lompussen 1978. Foto: Hans Rydberg

behöva göras för att gynna arternas fortlevnad i de utpekade områdena. Resultatet av vår övervakning kommer att rapporteras till EU-kommissionen som får hjälp med granskningen av ett vetenskapligt organ, ETC (European Topic Centre) som har sitt säte i Paris.

Naturtyper i direktivet

Hur bevarar vi då alla de arter som inte finns med i bilaga II, vilket i princip motsvarar hela vår artstock av mellan 15 000 och 20 000 kärlväxter, lavar, mossor och svampar? Hur bevarar vi de omkring 1 600 rödlistade arter som inte omfattas av direktivet? Många av dessa arter kan vi skydda i våra Natura 2000-områden genom att de ingår i biotoper, vilka i de flesta fall utgör natur-

typer enligt bilaga I i habitatdirektivet! Detta gäller främst naturtyper i orörda eller extensivt brukade landskap, exempelvis rikkärr, dystrofa sjöar, lövsumpskogar, örtrika skogar med gran, västlig taiga (=naturskog), ädellövskogar, naturbetesmarker av olika typer, slätterängar, kalkhällmarker av skilda slag och havsstrandängar (Löfroth 1997). Urbana miljöer som soptippar och hamnområden liksom olika randmiljöer som väggkanter, järnvägar, kraftledningsgator och bryn ingår inte i listan på naturtyper trots att de kan vara mycket artrika som växtlokaler. Som medlemsland i EU tvingas vi se till att naturtyperna i våra Natura 2000-områden inte minskar i areal eller försämras i kvalitet, vilket gynnar de arter som är karaktäristiska för naturtyperna i fråga.

"Artrika, torra-friska låglandsgräsmarker" kallas denna naturtyp. Vården av sådana marker - vi brukar kalla dem naturbetesmarker - ger fristäder åt många idag hotade ängsväxter. Södermanland, Härads sn, Björnvad 1990. Foto: Hans Rydberg

Naturskogen, på EU-språk "Västlig taiga", bidrar med åtskilliga områden i Natura 2000-nätverket. Miljön skyddar åtskilliga sporrväxter, bland annat vedlevande svampar och lavar - organismer som EU inte i övrigt vill värna så mycket om.

Södermanland, Gryts sn, Putbergsreservatet vid Ånhammar 1992. Foto: Hans Rydberg

Artskydd i Natura 2000-områden

Hur skyddar vi då arterna i naturtyperna? Svaret är att vi skyddar dem på ungefär samma sätt som i våra naturreservat där skötselplanerna blir det instrument där exempelvis sällsynta växtarter genom riktade åtgärder får möjlighet att överleva. I en naturbetesmark som betas kontinuerligt med ett lagom hårt betestryck och där ingen påverkan sker av gödsling, insåning, dikning eller deponering, kommer de karaktäristiska arterna rimligen finnas kvar inom överskådlig tid. Fördelen med EU:s strategi är att vi enligt lag förbinder oss att fortsätta sköta och skydda naturvärden i Natura 2000-områden. Det stora problemet är, som jag tidigare nämnt, att vi inte har någon bra

bevarandestrategi för markerna utanför Natura 2000. Vi kan inte tvinga en markägare att fortsätta med djurdriften på sin gård. Vi kan inte förbjuda honom att avverka sin skog. Problemet att vidmakthålla ett rikt växt- och djurliv i det brukade vardagslandskapet måste lösas genom nationella strategier där markägare på olika sätt stimuleras att ta ökad hänsyn till växt- och djurlivet i sitt brukande av landskapet. Även om vissa framsteg har gjorts i detta avseende, återstår ännu mycket att göra.

Rödlistade arter

Klarar vi de rödlistade arterna i Natura 2000? Dessa finns ju som regel inte med i bilaga II och vi har varken uppföljnings-

eller rapporteringskrav för dem. Naturligtvis står det oss fritt som nation att utforma skötselns i våra Natura 2000-områden så att våra nationellt rödlistade arter överlever och till och med ökar sina populationer. I de fall arter med motstående ekologiska krav förekommer bör man prioritera de som bäst representerar den naturtyp som angetts för området. Om det i ett naturskogsbestånd av typ västlig taiga står gamla grova ekar i en bergkant och vi genom en lavinventering funnit att det på barken växer ett tiotal rödlistade, ljusberoende lavar, så kan vi i skötselplanen ange som åtgärd att de nedanför uppväxande granarna skall tas bort. Detta gör vi för att lavarna inte skall dö av ljusbrist, trots att man i naturtypen "Västlig taiga" egentligen inte bör tillåta avverkning ens av yngre uppväxande träd.

Uppföljning

Vid uppföljningen av arter och naturtyper i Natura 2000-områdena kommer vissa arter att användas som indikatorer, dvs värdemätare, på naturtypens gynnsamma bevarandestatus. I en naturlig betesmark skulle arter som fältgentiana, kattfot, jungfrulin, revfibbla, ormrot, vanlig nattviol, fläckmaskros, blåsuga och ögontröst kunna användas som indikatorer. Inom naturtypen "Örtrika skogar med gran" skulle arter som sårlåka, blåsippa, skogsviol, ögonpyrola, repestarr, nästrot och tibast kunna användas som indikatorer. Även ettåriga arter beroende av störning i de örtrika skogarnas övre markskikt, exempelvis springkorn, skogsbräsma och dvärghäxört, skulle kunna följas upp. Om dessa arter övervakas med hjälp av etablerade metoder kan vi få ett kvitto på att naturtypens kvalitet inte försämras. Om vi tvärtom märker att det går dåligt för de här

arterna måste vi analysera orsaken och sedan göra allt som står i vår makt för att vända utvecklingen åt rätt håll. Valet av lämpliga indikatorarter för uppföljning gör att vi i Natura 2000-områdena får en bra kontroll över hur många växtarter klarar sig på sikt. Hotade arter i Natura 2000-områdena bör exempelvis kunna följas upp genom floraväkteri, något vi bör göra även om vi för dessa arter inte har några krav på rapportering till EU-kommissionen.

Arter i nedförsläp

Vissa arter kommer att minska även i Natura 2000-områdena. Det kan ha naturliga orsaker eller på ett eller annat sätt vara orsakat av människan, t.ex. klimatförändringar, epidemier av växtsjukdomar eller ökande kvävenedfall. Detta kan vi i de flesta fall inte påverka. Den viktigaste frågan emellertid är om Natura 2000-nätverket på sikt räcker för att säkerställa en rik och varierad flora, om utarmningen av biologisk mångfald i vardagslandskapet fortsätter i samma takt som tidigare. Sämst förutsättningar har arter som inte på något sätt omfattas av det skyddsnet som Natura 2000-områdena utgör. Vem bryr sig i detta sammanhang om växter i obesprutade åkrar, gamla parkfröinkomlingar, våra nu utdöende medicinalväxter som fanns kring de gamla torpen eller varför inte den flora av konkurrenssvaga, ettåriga pytteväxter på nakna strandbäddar vid sjöar och vattendrag där vattenståndet tillåts fluktuera fritt under året.

Lavar och svampar

När det gäller andra grupper av organismer, i första hand lavar och svampar, är habitatdirektivets bilaga II inte till mycket

hjälp. Man kan till och med beskriva det som en ren katastrof att inte en enda av våra över 10 000 arter svampar eller 2000 arter lavar finns med i bilagan - dessa grupper har EU helt negligerat! Lyckligtvis är flertalet av våra viktiga lav-, moss- och svamparter knutna till naturtyper som är med i bilaga I. Genom att de i många fall är kvalitetsindikatorer för t.ex. grova ädla lövträd, död ved, naturliga gräsmarker, kalkhällmarker, klippbranter etc kommer deras långsiktiga status att kunna följas upp med hjälp av s.k. basinventeringar som skall göras i de flesta Natura 2000-områden och som skall fånga upp intressanta element och strukturer som är viktiga för den biologiska mångfalden och för just dessa organismgrupper.

Nya fridlysningar!

Slutligen vill jag bara nämna att habitatdirektivets arter också blivit nationellt frid-

lysta och att man inte utan tillstånd från länsstyrelserna kan plocka eller samla in dessa. Detta gäller givetvis även utanför Natura 2000-områdena. De flesta arterna är dock inte igenkända av allmänheten och risken för att käppkrokmossan hamnar i blomstervasen är heller knappast så stor. Däremot är det bra för växtsamlare att veta att detta skydd finns och att insamlingar skulle kunna innebära en ytterligare försämring av dessa i regel starkt utsatta arters livsvillkor.

Referenser

- Cederberg, B. & Löfroth, M. (red.) 2000: Svenska djur och växter i det europeiska nätverket Natura 2000. ArtDatabanken.
 Löfroth, M. (red.) 1997: Svenska naturtyper i det europeiska nätverket Natura 2000. Naturvårdsverket.

Hällebräcken, *Saxifraga osloënsis*, har uppstått ur hybriderna mellan klippbräcka, *S. adscendens* och grusbräcka, *S. tridactylites*. Den föredrar öppna, gärna störda kalkmiljöer och kan lokalt i västra Sörmland och i norra Uppland vara rätt talrik. Arten är endemisk och av värde för den europeiska gemenskapen, varför den ingår i direktivets lista på arter som skall ingå i Natura 2000. Södermanland, Österåker, Forsby 1998. Foto: Hans Rydberg